

UNAPREĐIVANJE POLITIKE I PRAKSE ZAŠTITE DJECE

8. Europska konferencija o zlostavljanju i zanemarivanju djece Istanbul, 25.–27. kolovoza 2001.

Međunarodno udruženje za prevenciju zlostavljanja i zanemarivanja djece (*International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect*, skraćeno ISPCAN) osnovano je 1977. godine radi olakšavanja razmjene znanja u interdisciplinarnom području koje se bavi sprečavanjem zlostavljanja i zanemarivanja djece širom svijeta. U organizaciji Međunarodnog udruženja za prevenciju zlostavljanja i zanemarivanja djece, više od 140 stručnjaka iz 52 zemlje, sa 6 kontinenata, sudjelovalo je na 8. Europskoj konferenciji o zlostavljanju i zanemarivanju djece.

Tema konferencije bila je "Unapređivanje politike i prakse zaštite djece", a obrađivana je kroz plenarna izlaganja i izlaganja unutar pojedinih tematskih cjelina. Sustave zaštite djece u 24 europske zemlje u prvom je plenarnom izlaganju razmatrao Tilman Furniss iz Njemačke. On je napomenuo da u 12 zemalja postoji službena vladina politika prema zaštiti djece od zlostavljanja i zanemarivanja. Tri glavna zadatka sustava za zaštitu djeteta jesu: zaštita, podrška i/ili tretman i sprečavanje njihova daljnjeg zlostavljanja. Naglasak koji se stavlja na svaki od tih zadataka razlikuje se od zemlje do zemlje. Dok su sustavi za zaštitu djece u Njemačkoj i skandinavskim zemljama usmjereni tretmanu/terapiji, u nekim drugim zemljama naglasak je prvenstveno na samoj zaštiti (primjerice, u Engleskoj se zlostavljano dijete izdvaja iz obitelji, pa se zatim u nju vraća najčešće bez tretmana).

U izlaganju su bile uspoređene zemlje u kojima postoje čvrsta pravila za postupanje u slučajevima sumnje na zlostavljanje i zanemarivanje djece, sa zemljama u kojima su sustavi zaštite djece manje centralizirani. S obzirom na prijavljivanje, pokazalo se da je ono u manjem broju zemalja obvezno (npr. Norveška), a u većem broju je dobrovoljno (npr. Velika Britanija, Irska, Njemačka, Nizozemska, Belgija), odnosno da je ono dio nacionalne i profesionalne kulture. Velika Britanija je istaknuta kao pozitivan primjer zemlje u kojoj je postupak utvrđivanja zlostavljanja i zanemariva-

nja djece jasan i poznat, a uređen je i način suradnje policije i socijalnih službi u slučajevima kad se djeca moraju pojaviti na sudu. U tom kontekstu istaknuta je i Nizozemska, u kojoj u policiji djeluju psiholozi specijalizirani za ispitivanje zlostavljane djece, a dijete ne sudjeluje neposredno u sudskom procesu. Iz iznijetoga se moglo zaključiti da niti jedna europska zemlja nema sve odgovore na otvorena pitanja u području zaštite djece. Čini se da bismo o međuprofesionalnoj suradnji s ciljem zaštite djeteta i provođenja zakona mogli učiti od jednih, a o multiprofesionalnoj suradnji s ciljem tretmana zlostavljane djece i njihovih obitelji od drugih zemalja.

U plenarnim se izlaganjima dalje govorilo o dječjim pravima u kontekstu sustava zaštite djece. Podsjetimo da Svjetska zdravstvena organizacija predlaže definiciju zlostavljanja djece prema kojoj se ono "sastoji od svih oblika tjelesnog i/ili emocionalnog nasilja, spolne zlorabe, zanemarivanja ili nehajnog postupanja, ekonomskog ili drugog izrabljivanja koje nanose stvarnu ili potencijalnu štetu djetetovu zdravlju, preživljavanju, razvoju i dostojanstvu u kontekstu odnosa odgovornosti, povjerenja i moći" (WHO, 1999.). Koji god da je oblik zlostavljanja, zanemarivanja ili izrabljivanja djece, Konvencija o pravima djeteta daje smjernice prema principima na kojima bi se trebala temeljiti reakcija sustava za zaštitu djece. Konvencija o pravima djeteta najšire je ratificirana od svih konvencija o ljudskim pravima, te su mnoge zemlje u svoje nacionalne politike uključile principe Konvencije. Međutim, istinsko pridržavanje tih međunarodnih standarda seže dalje od smjernica i uputa (nacionalnih, lokalnih, institucionalnih, profesionalnih), do službi koje planiraju i pružaju usluge, a ponajviše do pojedinaca-praktičara koji su u svakodnevnom dodiru s djecom i obiteljima.

Konvencija se odnosi na svu djecu u dobi ispod 18 godina. U skupini posebno ranjive djece spominju se, uz djecu invalide, izbjeglice i djeca u sukobu sa zakonom, i zlostavljana djeca i djeca bez obitelji. Sve je više spoznaja koje

pokazuju da su se upravo te skupine našle u još nepovoljnijem položaju zbog načina na koji sustavi socijalne skrbi i zdravstva tradicionalno funkcioniraju. Tako se zlostavljanje i/ili zanemarivanje djeteta može nastavljati bez da ga spomenuti sustavi prepoznaju ili mu se suprotstave ili čak, kad ga jednom otkriju, može uslijediti neprimjerena reakcija. Konvencija daje pravo djeci da ih podižu njihovi roditelji kad god je to moguće, a na države stavlja odgovornost da im u tome pomognu.

Margaret Lynch, iz Velike Britanije, osvrnula se kritički na poštovanje principa koji se odnosi na prioritet interesa djeteta. Iako mnoge politike zaštite djece i zakonski propisi deklariraju prioritet djetetova najboljeg interesa, žarište pozornosti s djeteta još se uvijek može lako pomaknuti na zadovoljavanje potreba odraslih ili proceduralnih zahtjeva. Dalje se založila za stvarno poštivanje prava djeteta na izražavanje svoga mišljenja u vezi sa svim pitanjima koja ga se tiču, te na izbjegavanje uključivanja djece "kao dekoracije" ili manipuliranja njima. Mnoga prava iz Konvencije o pravima djeteta, prisutna i u Europskoj konvenciji o ljudskim pravima, trebala bi utjecati i na razvoj usluga i na kvalitetu interakcija stručnjaka s djecom i njihovim obiteljima; ona uključuju pravo na privatnost, identitet, informacije, poštovanje i zaštitu od ponižavajućeg tretiranja. Ovo izlaganje svakako je potaklo da se zapitam koliko stručnjaci u sustavu zaštite djece razmišljaju o spomenutim pravima, te u kojoj ih mjeri poštuju u svojoj praksi.

Izjaviteljica UN Komisije za prava djeteta, naglasila je kako Konvencija o pravima djeteta ne tretira dijete samo kao ranjivi subjekt zaštite već i kao aktivno ljudsko biće u razvoju koje ima pravo na svoja ljudska prava. Istakla je da djetetovo pravo da ne bude zlostavljano treba tumačiti i provoditi holistički, iz čega, između ostaloga, slijede potrebe: (1) holističkog shvaćanja pojave zlostavljanja, uključujući tjelesno kažnjavanje kod kuće i u školi; (2) razvoja novog pogleda na odnos autonomije i privatnosti obitelji i intervencije države, uključujući obvezu države na zaštitu djeteta u obitelji i poticanja mjera osnaživanja obitelji (npr. škole za roditelje); (3) razvoja kulture poštovanja djetetova ljudskog dostojanstva, uključujući strategije primjerene djeci, prevenciju sekundarne viktimizacije, otvaranje pristupačnih oblika za primanje pritužbi i pružanje podrške.

Razvoj strategije zaštite djece Svjetske zdravstvene organizacije u Europi, obrazložio je Kevin Browne iz Velike Britanije. On je iznio podatak da je u Europi rizik za povredu i ubojstvo djeteta najveći do prve godine djetetova života. Stoga se ulažu naponi da zlostavljanje i zanemarivanje djece bude prepoznato kao javnozdravstveni problem, tj. da se zajedno s procjenom zdravstvenog stanja djeteta vrši i procjena potreba za njegovom zaštitom. Govoreći o primarnoj prevenciji zlostavljanja, sigurno majčinstvo on je uporedio s cijepljenjem. U području sekundarne prevencije, Browne predlaže zamjenu termina "visokorizične obitelji" terminom "obitelji s visokim prioritetom za dodatne usluge", te navodi kako se razvijaju metode ranog otkrivanja djece pod rizikom, i to kroz kućne posjete zdravstvenih djelatnika koji procjenjuju razinu potreba, broj činitelja rizika, roditeljsku percepciju djeteta i odnos privrženosti između roditelja/skrbnika i djeteta u prvoj godini života. Iako u Engleskoj kućne posjete obavljaju socijalni radnici, Brown smatra da bi to trebali činiti zdravstveni djelatnici koji bi, nakon trijaže, po potrebi uključivali sustav socijalne skrbi. U vezi s tim, kućne posjete patронаžnih sestara svoj novorođenčadi koje se provode unutar zdravstvenog sustava Hrvatske, mogu se smatrati mjerom koja ima ogroman, ali za sada nažalost neiskorišten, potencijal za primarnu i sekundarnu prevenciju zlostavljanja i zanemarivanja djece u obitelji u nas.

Browne je posebno upozorio na značaj Bowlbyjeve teorije privrženosti, i to kako za rano otkrivanje poremećaja interakcije roditelja i djeteta tako i za razumijevanje ograničenja i negativnih posljedica upotrebe institucija (ustanova) umjesto hraniteljstva i usvajanja za smještaj zlostavljane i zanemarene djece. Upotreba institucija, istakao je on, vrlo je izražena u zemljama Srednje i Istočne Europe. Podsjetimo ovdje na nastojanja određenih stručnih krugova pri UN da se institucionalni smještaj, uslijed pogrešnih razloga i u lošim uvjetima, sam po sebi odredi kao oblik zlostavljanja i zanemarivanja djece.

Pravila dobre prakse u odgovoru na zlostavljanje i zanemarivanje djece koje izrađuju IPSCAN i WHO, predstavila je Marcellina Mian iz Kanade. Radi se o smjernicama za sve faze prevencije zlostavljanja djece, od definiranja preko utvrđivanja, prevencije i intervencije, uključujući rehabilitaciju, obrazovanje

kao i prikupljanje podataka, nadziranje i evaluaciju. Principi na kojima se smjernice temelje jesu: (1) u žarištu pozornosti je dijete (važnije od obitelji); (2) oni proizlaze iz Konvencije o pravima djeteta; (3) plod su znanstvenih dokaza ili uspješnih iskustava; (4) uključuju međuresornu suradnju; (5) prilagodljivi su; (6) pristupačni su. Mian je također govorila o znanjima i vještinama potrebnima u svakom sektoru, zadacima pojedinih sektora, aspektima koji uključuju sve sektore, te naglasila potrebu za suradnjom i usklađenošću između njih kako bi se postigla najbolja moguća zaštita djece. Poznajući situaciju u Hrvatskoj, gdje potrebu za tzv. "protokolom o međuresornoj suradnji" kojom bi se utvrdili načini postupanja pojedinih sustava u slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja djece jasno i energično artikuliraju svi sektori (Vijeće za djecu Državnog zavoda za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2001.), ovo izlaganje bilo je vrlo zanimljivo i korisno za pozicioniranje procesa u području zaštite djece u Hrvatskoj u međunarodni kontekst.

U tematskom bloku predavanja o procjenjivanju stanja dječjih potreba, odgovor na neke od spomenutih problema ponudila je Jenny Gray, inspektorica socijalnih službi iz Engleske. Tamo je Ministarstvo zdravstva razvilo "Okvir za procjenu djece u stanju (socijalne) potrebe i njihovih obitelji" (2000.), kako bi na sustavan način određivali koja su to djeca te kako najbolje pomoći njima i njihovim obiteljima da se osigura postizanje optimalnih ishoda. Taj okvir za procjenu dio je vladinih uputa o suradnji među agencijama uključenim u zaštitu djece, a koristi se pri procjeni djece koja jesu, ili vjerojatno jesu, izložena zlostavljanju ili zanemarivanju. Procjenjuju se područja razvojnih potreba djeteta, kapacitet roditelja ili skrbnika da na njih primjereno odgovori, te utjecaj šire obitelji i okruženja na kapacitete roditelja. Okvir za procjenu načinjen je i sa svrhom da na lokalnoj razini pomogne u praćenju vladinih ciljeva za socijalnu zaštitu djece – osiguravanje da se u procesima upućivanja na određene usluge i procjene učinkovito razlikuju različite vrste i razine potreba te da se reagira u kratkom roku. Takvom vladinom politikom prema službama za zaštitu djece sustavno se povezuju procjenjivanje, planiranje, intervencije i procesi praćenja intervencija. Očekuje se da će taj posao biti završen u ožujku 2002. godine. Više o samom projektu mo-

guće je saznati na adresi <http://www.doh.gov.uk/qualityprotects>.

Izuzetno poticajno izlaganje, pod naslovom "S dokazima upoznata politika i praksa socijalne skrbi o djeci", održao je David Gough. On je govorio o kretanjima u Velikoj Britaniji i drugdje, tj. o potrebi da se politika i praksa pomažućih struka nužno temelji na empirijskim dokazima. Upozorio je na prisutnu zabrinutost da ponekad ono, za što stručnjaci s najboljim namjerama vjeruju da pomaže, ne samo da ne pomaže već je ponekad i štetno. Kao reakcija na to uspostavljaju se sustavi koji će praktičare i kreatore socijalne politike snabdjeti relevantnim dokazima. Tako, primjerice, u Engleskoj vlada osniva *Social Care Institute for Excellence* kao savjetodavno tijelo za praksu upoznatu s rezultatima znanstvenih istraživanja. Takve inicijative zahtijevaju sustavne sinteze nalaza istraživanja. U razvoju svoje tehnologije za izradu metaanaliza i sustavnih pregleda literature, stručnjaci su prioritet dali gledištu korisnika tako da istraživanja polaze od potreba kreatora politike, praktičara i korisnika usluga, a ne vode ih samo akademski interesi. Gough se dalje kritički osvrnuo na obrazovanje stručnjaka, u kome je naglasak na kliničkim vještinama pomaganja, a premalo se pozornosti posvećuje razumijevanju učinaka i stjecanju znanja temeljenoga na rezultatima istraživanja. Također se kritički osvrnuo i na istraživanja kojima nedostaju interpretacije koje bi bile primjerenе praktičarima i kreatorima socijalne politike, a ne akademskoj publici.

Neka od pitanja spomenutih u plenarnom izlaganju obrađena su i u nekim izlaganjima održanima u okviru teme osvrta – na poboljšanja sustava zaštite djece. Tako smo čuli da istraživanja ukazuju na velik potencijal za pogreške kod suđenja općenito, a neka i na neopravdanost oslanjanja na sudove stručnjaka u slučajevima socijalne zaštite djece, koji od socijalnih radnika zahtijevaju donošenje stručnih sudova o potrebama djece i ugroženosti njihove sigurnosti. Autorica se založila za poboljšanje donošenja sudova te predlaže jasnije određenje zadataka, unapređivanje obrazovanja i podrške socijalnim radnicima.

Zanimljive rezultate istraživanja o procjenjivanju i donošenju odluka u području socijalne zaštite djece, iznio i predstavnik Odjela za istraživanje i razvoj, Uprave socijalnih službi iz Stockholma. Longitudinalnim istraživanjem bi-

la su obuhvaćena 193 tekuća predmeta u 10 centara za socijalnu skrb. Utvrđeno je da su u procesu ispitivanja socijalni radnici bili prilično dosljedni u svojim procjenama rizika, da su rijetko procjenjivali snage obitelji, te da su njihovi stavovi o važnosti podrške šire obitelji u sprečavanju daljnjeg zlostavljanja/zanemarivanja utjecale na odluku koju su donijeli. Također je utvrđeno da socijalni radnici često donesu latentnu odluku i traže informacije koje bi je potkrijepile. Ista institucija provodi istraživanje i o dugoročnoj učinkovitosti socijalnih službi za zaštitu djece, u sklopu kojega prati ponovno prijavljivanje ugroženosti djece koja su već smještena u hraniteljske obitelji.

Još jedan prilog, poučan i za istraživače i za kreatore politike zaštite djece, bio je prikaz istraživanja načina na koji su stručnjaci reagirali na prijave zanemarivanja djeteta u Irskoj. Rezultati su pokazali da pristup sustava zaštite koji se temelji na općim uputama, rezultira u nekonzistentnim uslugama djeci i njihovim obiteljima. Stručnjaci su različito interpretirali i procjenjivali zanemarivanje djece, što je dovelo do različitih oblika pomoći koja se pružala djeci i obiteljima, ovisno o tome tko je bio uključen u procjenjivanje. To je istraživanje pokazalo i potrebu za okvirom za procjenjivanje i intervencije kod zanemarivanja, koji bi omogućio standardiziran pristup slučajevima zanemarivanja. Pozornost je bila posvećena evaluaciji procesa razvoja takvog okvira. Inače, problem zanemarivanja na konferenciji je bio zanemaren u odnosu na problem zlostavljanja. Najznačajnijim se čini izlaganje grupe istraživača iz Njemačke o utjecaju siromaštva na djecu osnovnoškolske dobi, koje je pokazalo da deprivacija u kojoj djeca žive značajno ograničava njihovu socijalnu integraciju i participaciju u području obitelji, škole i vršnjačke skupine, pa onda ima i dugoročne učinke na njihov psihosocijalni razvoj i buduće životne šanse.

Od ostalih izlaganja vrijedno je izdvojiti još referat pod naslovom "Tjelesno kažnjavanje u odgoju djece u Švedskoj više nije prihvaćeno", kojega je ponosno izložio predstavnik Centra za istraživanje javnog zdravlja pri karlstadskom sveučilištu. Švedska je bila prva zemlja koja je 1979. godine zakonom zabranila bilo koji oblik tjelesnog kažnjavanja djece od strane roditelja i svake druge odrasle osobe. Tijekom osamdesetih slični su zakoni doneseni i u ostalim skandinavskim zemljama, te Austriji, a

kasnije i na Cipru i Costa Rici. Kako je tijekom devedesetih uočen stalan porast policijskih prijava zlostavljanja djece, krajem 1998. švedska je vlada osnovala Komisiju za prevenciju zlostavljanja djece sa zadatkom da, između ostalog, analizira situaciju nakon uvođenja zakona protiv tjelesnog kažnjavanja djece. Provedeno je i više istraživanja na reprezentativnim uzorcima obitelji, djece i mladih odraslih osoba. Rezultati su pokazali da se tjelesno kažnjavanje djece, iako je tijekom šezdesetih godina bilo posve uobičajeno, u Švedskoj s vremenom smanjilo. Iznijet je i podatak da je tijekom devedesetih manje od 20% djece kod kuće bilo ikad tjelesno kažnjeno, dok je samo 8% roditelja izjavilo da su tijekom 2000. godine tjelesno kaznili dijete. Paralelno s padom učestalosti tjelesnog kažnjavanja, stavovi protiv tjelesnog kažnjavanja postaju čvršći i kod djece i kod odraslih. Spomenuti porast policijskih prijava nije odražavao porast nasilja prema djeci, već veću osviještenost protiv kažnjavanja djece.

U tematskom bloku posvećenom prediktivima, posljedicama i obilježjima zlostavljanja i zanemarivanja djece, izlaganje je održala i autorica ovoga prikaza. U njemu su iznijeti rezultati istraživanja međugeneracijskog prijenosa zlostavljanja djece u obitelji, a predložen je i originalni model za razumijevanje te pojave.

Zaključno se može reći da je konferencija pružila vrijednu priliku za upoznavanje s presjekom aktualnih spoznaja u području zaštite djece od zlostavljanja i zanemarivanja. Jasno se zamijetila sve veća prisutnost istraživanja intervencija u sustavu za zaštitu djece. Ta istraživanja provode vladine ili nezavisne agencije za istraživanje i razvoj socijalnih službi u razvijenim zemljama, što ne iznenađuje, jer bez dobrog poznavanja stanja teško je pristupiti njegovu poboljšavanju. Da bi se razumjelo funkcioniranje sustava zaštite djece potrebno je dokumentirati njegovo djelovanje, i to djelovanje svih njegovih različitih dijelova, njihovu međusobnu ovisnost, kao i regulatore koji određuju njihovo djelovanje. Konferencija je bila poticajna i za osmišljavanje novih istraživanja u području kvalitete društvenog odgovora na problem zlostavljanja i zanemarivanja djece u Hrvatskoj. Ta bi istraživanja trebala ponuditi odgovore na pitanja: tko što radi, temeljem čega, s kojom svrhom i kakvim (kratkoročnim i dugoročnim) ishodom?

Nina Pečnik